

Doğu Anadolu'nun Kayaüstü Resimleri (Kars-Kağızman)

Muhsin Ertürk BUDAK

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Kars- Kağızman eşsiz doğa güzelliği sayesinde tarihin her döneminde farklı kültürlerin ortak noktası olmuştur. En eski çağlardan itibaren önemini koruyarak tarihin ilk yerleşimlerine ev sahipliği yapmıştır. Eskiçağ Tarihi açısından büyük bir kaynak olan ilçe Anadolu coğrafyasında en çok kaya üstü motifi bulunduran yerleşim yeridir.

Anahtar Kelimeler: Kağızman, Kaya Üstü Motifleri, Eskiçağ.

Eastern Anatolia Rock Paintings (Kars-Kağızman)

Abstract

Kars-Kağızman was common of a lot of cultures throughout history with its scenic beauty. It was maintain the importance from oldest history and it was to host first residential of history. This county is a big source in the history of ancient and it has most amount over rock motif in Anatolia.

Key Words: Kağızman, Over Rock Motif, Ancient.

Kağızman'ın Coğrafyası

Kağızman İlçesi, tarihin en eski çağlarından itibaren yerleşmelere sahne olmuş, 1600 m rakımı ile Kars iline bağlı bir ilçedir. Kuzeyinde Kars, doğusunda Tuzluca, batısında Sarıkamış, güneyinde Ağrı'nın Karaköse ilçesi yer alır. İlçenin merkezi 43°30'39" doğu boylamı ve 40°40'44" kuzey enlemi üzerindedir. Yaklaşık olarak 1400 km²'lik bir araştırma alanına sahiptir.

Kağızman ilçesinin yüzölçümü 1792 km² olup, Aras Nehri vasıtasıyla ilçe doğu-batı doğrultusunda ikiye ayrılmıştır. Kağızman İlçesi'nin en alçak kesimi Akçay Köyü'nün doğusunda yer alan 1080 m rakımlı alandır. En yüksek noktası ise 3275 m rakımlı Aşıkdede Tepesi'dir. İki nokta arasında bağlı yükselti farkı ise yaklaşık olarak 2200 m'dir. Bölgede bulunan yaylalar, otlak ve çayırılık kullanımı için oldukça elverişlidir. Kağızman ilçesi kurak bir iklime sahip olup; kışları soğuk, yazları ise oldukça sıcak geçmektedir. Bölgede ormanlı alan oldukça azdır. Kağızman bağlı bulunduğu Kars'a 76 km, Erzurum'a 196 km uzaklıktadır.

Aras Nehri, Bingöl Dağları'ndan doğar; Türkiye, Ermenistan, Nahcivan, İran, Azerbaycan sınırlarını çizerek Azerbaycan'a geçer ve burada Kura ile birleşerek Hazar'a dökülür. Aras Irmağı'ndan sonra Kağızman'ın en önemli akarsuyu Kötek Deresi'dir. Bu dere, birçok derenin birleşmesiyle oluşmuştur .

Bölgenin iklimini 1940'lı yıllarda burada araştırma yapan İsmail Kılıç Kökten: "İklim bakımından Kars platosu ile Aras Vadisi arasında çok fark gördüm. 1942 yılı bir teşrih ayı başlarında ikinci tetkik gezime çıktığım zaman platoya iyice kar yağmıştır. Aras Vadisi'ne indiğim zaman çayıruları yeşil

ve günlük ekinleri bitmiş gördüm." demekle çok iyi belirtmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki bölgenin iklimin de yükselti temel faktördür. Aras Nehri'nin yörenin 4 km uzağından geçiyor olması ilçeye ayrı bir güzellik katmaktadır. Sulak alanların fazla olduğu bölgede çeşitli meyve ağaçları yetişmektedir. Bu bölge, bozkırlar ortasında birer yeşillik adası durumundadır. Bu çevrenin çeşitli armutları, elmaları, cevizi ünlüdür. Bol miktarda elde edilen duttan pekmez ve pestil yapılır. Meyve ve sebzeler büyük illere pazarlanmaktadır. Kayısının ise ilçede ayrı bir önemi bulunmaktadır. Arıcılık sayesinde elde edilen balın kalitesi ise çok üstündür. Osmanlı'nın başkentte ki saraylarına 93 Harbine kadar bal buradan gönderilmiştir. Kağızman ayrıca erik, kayısı, vişne, kiraz, üzüm ve ceviz gibi meyvelerin yanında fasulye, bakla, domates, patlıcan, biber, lahana, kavun, karpuz, arpa, buğday, çavdar, yulaf gibi ürünler de yetişmektedir. Halkın çoğu bağcılık ile geçinmektedir. Bu nedenle Kağızman eskiden beri Kars'ın meyve bahçesi rolündedir.

Camuşlu Köyü-Yazlıkaya Kaya Üstü Resimleri

Kars İli, Kağızman İlçesi Camuşlu Köyü'nün batısında, Aladağ'ın doğu eteklerinde, Elmalı Yaylası'nda Yayla altı denilen kısımda yer almaktadır. Kaya resimlerinin bulunduğu kütle bazalttandır. Bu panolardan büyük olanı yerden 4-5 m yukarıda ve 14-15 m uzunluğunda 3. 5 -4 m genişliğindedir. İkinci pano, büyük panondan 15 m uzaklıkta ve yerden 4-5 m yüksekliktedir. Camuşlu, 200 haneli bir Anadolu köyü, toprak bir yoldan yaz aylarında araziye ve köyün içerisine kadar varmak mümkün.

Bu tarihi buluntular 1956 yılında bölgede görev yapan Mustafa Turan adlı öğretmenin ilgisi çekmiştir. Fotoğrafları Kars konusundaki araştırmalarıyla tanınan Fahrettin

Kırzoğlu'na gönderir. Daha sonra resimler konusunda Prof. Dr. İsmail Kılıç Kökten'in çalışmaları olur. 1966 ve 1969 yıllarında iki kez yörede incelemelerde bulunarak bilim dünyasını bu zengin kültürden haberdar etmeye başlar. İlerleyen bir dönemde de Prof. Dr. Alpaslan Ceylan bölgede çalışmalarını sürdürür. Büyük pano olarak adlandırılan Yazılıkaya kaya üstü resimleri, şimdilik Kars-Kağızman yöresinin tarihöncesi dönemine ait en erken görkemli sanat eserini oluşturmaktadır.

Büyük Panonun üzerinde yaklaşık yüze yakın hayvan ve insan figürleri yer almaktadır. Kökten'e göre çeşitli insan resimleri ile beraber 54'ü erkek geyik, 11'i dişi geyik, 12'si yavru geyik, 13'ü dağ keçisi bulunmaktadır. Hayvan resimleri arasında camış (sığır-manda), boğa at ve eşeğin de bulunduğu bildirilmektedir. Hayvan resimleri ortalama olarak 10-13x7-8 cm boyutlarındadır. Küçük panoların üzerinde gene oyuklarla oluşturulmuş 7 erkek, 3 dişi geyik, 3 insan, 1 eşek resmi yer almaktadır. Çevrede 500 m mesafede Sütülpınar adlı bir su kaynağı, 1 km batısında da Çamın Gözdesi adlı bir başka pınar bulunmaktadır. 1966 yılında Kılıç Kökten tarafından araştırılan ve büyük panoların altındaki düzlüklerde olasılıkla Üst Paleolitik Çağ'a tarihlenebilecek obsidyen kalemler, taştan küçük döveçler vb. yontma taş aletler toplanan Yazılıkaya da, 1969 yılında panonun olduğu kayalığın hemen önünde, küçük bir deneme sondajı yapılmıştır. Bu kazı özellikle Paleolitik Çağ açısından verimli çıkmamış, ancak İlk Tunç Çağı'na ait çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

Küçük Pano'da insan figürlerinden birinin elinde yayı hatırlatan bir nesnenin bulunduğu görülmektedir. Burada hayvan figürlerinin de bazıları sağ tarafa, bazıları da sol tarafa yürürken gösterilmiştir. Bunlar oldukça gerçekçidir. Çok etkileyici bir sanat bütünlüğü oluşturan kaya üstü resimlerinin benzerine şimdiye kadar gerek Anadolu gerekse Dünya'nın başka bir yerinde rastlanılmamıştır.

Kökten, panoların iç kısmında ve yüzey araştırmaları sonucunda bulunduğu çakmak taşı, obsidyen aletler ve kemikten oluşan bir kolye vb. buluntuları Orta ve Üst Paleolitiğe tarihlendirilmiştir. Bu kaya resimlerinin en azından günümüzden 14.000 bin yıl öncesine ait oldukları ortaya konulmaktadır.

Kurbanağa Mağarası

Kars İlinin Kağızman İlçesi'nin Camuşlu Köyü'nün güneybatısında, Aladağ'ın doğusunda Tombultepe yakınlarındadır. Kurbanağa Mağarası, Yazılıkaya resimlerinin olduğu panonun 6 km güneyindedir. Ağzı güneye bakan mağarasının, derinliği 11.50 m iç genişliği 5.50 m ağız genişliği ise 12.50 m dir.

Kurbanağa Mağarası'nın dış yüzünde ve tavanında, Yazılıkaya'daki resimlerden farklı bir teknikte çizilmiş, birkaç tanesi dövülerek şekillendirilmiş, keçi, ağ ve ağaç kazıklı tuzaklar, kaytan kement şekilleri, oklanmış basit keçi resimleri tespit edilmiştir. Bu resimlerin Paleolitik Çağ'da yapılmadıkları kesindir. Mağarada 1969 yılında Kılıç Kökten yönetiminde 3.50 x 8 m boyutlarında bir deneme açması açılmıştır. Nedenise bu kazının tabakalanması ve buluntuları konusunda ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

Bu resimler obsidyenden daha dayanıklı kaleme benzeyen silex kazıyıcılarıyla bir çeşit kalemlerle ortaya konmuş olabilir. Resimler o dönemim günlük yaşantısını yansıtmaktadır. Bu resimlerden yine Avrupa'daki

mağaralarda rastlamak mümkündür. Kuzey İspanya'da Castillo Kaya sığınağında kazıma olarak ok ve yayla bir savaş sahnesi canlandırılmıştır. Bicorp yakınlarındaki mağarada ise, bir ağar üzerinde arıların bal toplamasını konu alan kırmızı ok boyalı bir kompozisyon o çağın insanların gündelik yaşantılarını yansıtmaktadır. Ayrıca Van ve Hakkâri'de Camuşlu Köyü kaya üstü resimlerine benzer buluntuların olması Yontma Tunç Çağı geleneğinin daha sonra devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Camuşlu Köyünde bulunan buluntular anlatılırken Prof. Dr. İsmail Kılıç Kökten'e ayrı bir parantez açmak gerekir. 8 Ocak 1966 günü, hayatını Türkiye'nin tarih öncesi arkeolojisine adanmış Ankara Üniversitesi'nden Kılıç Kökten o zamanın zor koşulları altında at sırtında karlı bir günde geldiği bölgede "Ferahladım, Prehistorya'nın hazinesi bunlar" demiştir.

Bölgede kazı işlemleri sonucunda bulunan eserler Kars Müzesinde sergilenmektedir.

Geyikli Tepe Kaya Panoları

Kaya panoları, Kağızman ilçesinin Şaban Köyü'nün 5 km kuzeybatısında, Çallı Köyü'nün ise 3 km kuzeybatısında 2247 m yükseklikte yer alan Geyikli Tepe olarak adlandırdığımız kayalıklarda bulunmaktadır. Bu kayalıklar bulunduğu konumdan dolayı yok olma tehlikesi içerisindedir. Panolar, Camuşlu'da ki panolar gibi büyük ve küçük olarak ikiye ayrılmaktadır. Panolarda dağ keçisi, ceylan, geyik, at, deve, köpek, tilki ve kuşların var olduğu tuzak sahneleri bulunmaktadır. Ayrıca Hayat ağacı ile birlikte Türk Tarihi açısından önemli olan runik harflerin varlığı görülmektedir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda bu panoların Anadolu'ya ilk gelen Türk boylarına ait olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ceylan, Alpaslan. (2001), Sarıkamış, Erzurum.
 Ceylan, A. (2008), "Kağızman'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzurum.
 CEYLAN, A. (2006) "2004 Yılı Erzincan-Erzurum-Kars- Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı-2, Ankara.
 Ceylan, Nezahat (2007), Kağızman'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
 ERENTÖZ, C. (1954), "Aras Havzasının Jeolojisi" T.J.K. Bülten No: 11, Ankara.
 GÜNDÜZ, Tufan (2001), "Kars" Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt: 24, İstanbul.
 KARPUZ, Haşim. 1977: "Çamuşlu'da Yontma Taş Çağı Kaya Resimleri", TÜBİTAK Bilim ve Teknik 10/212, Ankara.
 KÖKTEN, İ.K. (1975), "Kars ve Çevresinde Dip Tarih Araştırmaları Yazılıkaya Resimleri", Atatürk Konferansları V, Ankara.
 Türk Ansiklopedisi (1974), "Kağızman" Cilt:21, Ankara.

RESİMLER

Camuşlu Köyü- Yazılıkaya Büyük Pano (A. Ceylan'dan alınmıştır)

Camuşlu Köyü- Kurbaņa Mağarası (A. Ceylan'dan alınmıştır)

Camuşlu Köyü- Yazılıkaya Küçük Pano (A. Ceylan'dan alınmıştır)

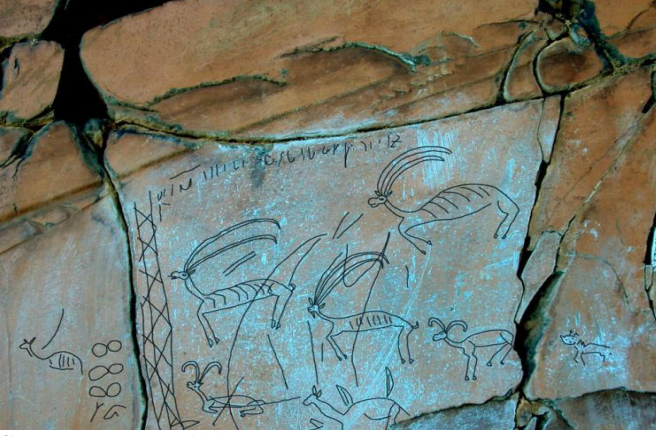
şaban Köyü- Geyikli Tepe (A. Ceylan'dan alınmıştır)

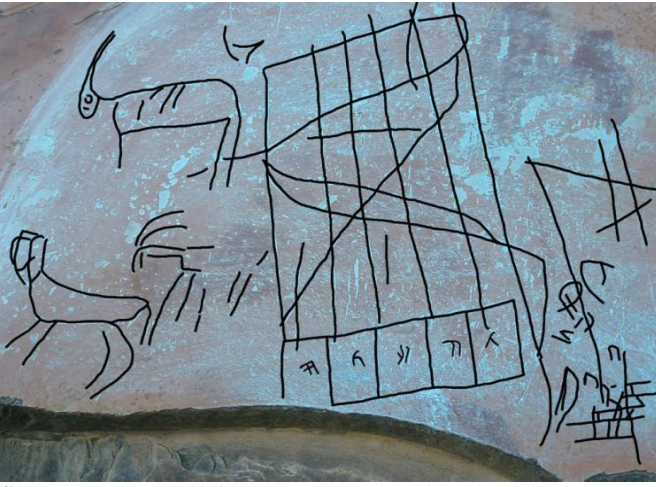
Camuşlu Köyü- Kurbaņa Mağarası (A. Ceylan'dan alınmıştır)

şaban Köyü- Geyikli Tepe (A. Ceylan'dan alınmıştır)

Şaban Köyü- Geyikli Tepe (A. Ceylan'dan alınmıştır)

Şaban Köyü- Geyikli Tepe (A. Ceylan'dan alınmıştır)